

Pròleg. La literatura popular i la literatura culta: interrelacions i influències

Carme Oriol (Tarragona)
Emili Samper (Tarragona)

La publicació d'aquest monogràfic,¹ dedicat a les relacions entre la literatura popular i la literatura culta, s'emmarca en la recerca duta a terme per investigadors que formen part del projecte de recerca interuniversitari «Literatura popular catalana: gèneres, conceptes i definicions» concedit pel Ministeri de Ciència, Innovació i Universitats i dirigit per Carme Oriol (Universitat Rovira i Virgili). El seu contingut és, doncs, una mostra dels resultats obtinguts en aquest projecte en una de les línies de recerca encetades, la que pretén examinar la importància de la literatura popular catalana en l'obra de creació d'autors pertanyents a diversos territoris de l'àrea cultural i lingüística catalana que han escrit la seva obra en català.

Els estudis sobre literatura popular (en el sentit anglès de «folk literature») i sobre literatura culta han acostumat a seguir camins separats. Tanmateix, les interrelacions i les influències entre aquestes dues formes de literatura són evidents i remarcables. Així, molts escriptors han utilitzat referents presents en la tradició oral (temes, personatges i motius) per a crear les seves obres literàries en un exercici de recreació i d'enriquiment. En el cas de les recreacions textuais, aquestes es poden manifestar de maneres diverses, ja sigui temàticament, estructuralment o funcionalment. El mateix procés pot succeir a la inversa, amb obres de la literatura considerada culta que s'han recreat, adaptat i transmès oralment i han passat a formar part de la literatura popular.

1 Dossier monogràfic elaborat en el marc del projecte de recerca «Literatura popular catalana: gèneres, conceptes i definicions» (PGC 2018-093993-B-100, MCIU/AEI/FEDER, UE) del Ministeri de Ciència, Innovació i Universitats, i de les activitats del Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC) de la Universitat Rovira i Virgili, consolidat per la Generalitat de Catalunya (2017 SGR 599).

En aquest dossier, deu autors de diverses universitats dels Països Catalans (Universitat de Perpinyà Via Domícia, Universitat d'Alacant, Universitat de les Illes Balears i Universitat Rovira i Virgili) reflexionen sobre el tema i aporten diverses vies d'anàlisi del fet literari i de la seva relació amb la literatura popular prenent com a objecte d'estudi autors i obres que no s'han estudiat prèviament sota aquest prisma. Els estudis abasten l'obra d'escriptors i autors de la Catalunya del Nord, del País Valencià, de Catalunya i de les Illes Balears pertanyents a diversos corrents literaris i a diverses èpoques i ofereixen, per tant, una panoràmica força extensa i variada.

Començant per la Catalunya del Nord, Estel Aguilar Miró i Martine Berthelot focalitzen l'atenció en el paper que els escriptors més destacats d'aquest territori han tingut en relació amb la literatura popular i com aquesta ha influït, de maneres diverses, en la seva producció literària, amb una triple motivació: l'amor per la llengua (i pel parlar local), el desig de transmetre una determinada visió del món i, finalment, la presència de la natura. Cal distingir, en aquest sentit, dos grups de literats segons el gènere conreat (el conte o la poesia), l'obra dels quals s'estén des de finals del segle XIX fins a mitjans del XX. Dins del primer grup, se situa una part de l'obra d'escriptors que s'emmarquen dins del moviment romàntic europeu de finals del segle XIX i que inclouen en la seva producció literària des de simples al·lusions a éssers fantàstics fins a la reescriptura de contes. Esteve Caseponce, Josep Sebastià Pons, Jordi Pere Cerdà i Edmond Brazès formen part d'aquest grup. El segon grup l'integren escriptors que inclouen en la seva obra poètica aquests referents procedents de la literatura oral, no només quant a la temàtica sinó també en la forma, amb la imitació de les mètriques de la cançó popular. Els representants més destacats d'aquest segon grup són Justí Pépratx, Josep Bonafont i Pau Berga.

La figura del predicador valencià sant Vicent Ferrer és ben coneguda, i la seva influència, que ha traspassat fronteres, ha arribat fins als nostres dies. De fet, ell mateix ha esdevingut un personatge dins de l'imaginari popular català (al País Valencià i a les Illes Balears, especialment), com mostren els relats transmesos oralment protagonitzats per ell mateix i recollits per diversos folkloristes. En aquesta ocasió, Joan Borja, gran conxedor del personatge, analitza una part concreta de la seva obra, com són els sermons, i posa en relació els *exempla* inserits pel predicador en aquests textos amb el seu origen tradicional. Concretament, es relacionen els patrons narratius d'aquests *exempla* amb diversos tipus rondallístics presents al catàleg internacional d'Aarne, Thompson i Uther [ATU] (*The Types of International Folktales*). L'ús deliberat i intencionat d'aquests textos exem-

plifica les estratègies comunicatives del predicador i ofereix, alhora, un tast de la narrativa popular valenciana del segle XV.

La *Vida d'Isop* és un exemple de literatura semiculta, caracteritzada per compartir trets de la literatura oral i de la literatura culta, que ofereix un text semiestable (per tant, variable) i un altre de fix. Això ha fet que el text hagi tingut una gran mobilitat i hagi oscil·lat entre la tradició oral i la impressa, sobretot en episodis concrets que han passat a formar part de l'oralitat. Jaume Guiscafrè exemplifica aquesta relació entre tradició oral i impressa amb la transcripció, anàlisi i comentari de dues versions mallorquines del «conte de n'Isop», una reportada el 2016 i l'altra enregistrada l'any 2018 al poble mallorquí de Pina, que es poden adscriure als tipus rondallístics ATU 785A i ATU 921B. Més enllà del fet que ens trobem davant la primera documentació del tipus ATU 921B en els territoris de parla catalana, aquest estudi dona testimoni del procés de documentació de les dues versions recollides en un exemple excel·lent de contextualització i estudi de literatura oral als nostres dies.

La sensibilitat de l'escriptor Josep Carner, evident en la seva obra literària, té també una connexió directa amb la literatura popular, que s'explica pel seu entorn familiar i per lectures concretes que va fer des de ben petit. Aquesta influència es pot apreciar en algunes de les seves creacions, en diferents gèneres literaris, i especialment en l'obra poètica caracteritzada pel seu gust per la síntesi. Carme Oriol analitza precisament aquesta influència de la literatura popular en el vessant poètic a les «Glosas», un aplec de nou poemes inspirats en cançons populars inclòs en el primer llibre de poesia publicat per l'escriptor, el *Llibre dels poetes*, l'any 1904. Cada poema d'aquest recull té com a punt de partida uns versos que corresponen a l'inici d'una cantarella popular infantil. En la seva anàlisi, Oriol mostra com aquestes composicions presenten característiques formals pròpies de les cançons populars infantils i com s'hi reflecteix un univers infantil farcit de motius i personatges tradicionals.

La influència familiar és també un dels factors que cal tenir en compte en l'estudi de l'obra de l'escriptora Maria Aurèlia Capmany. La figura del seu pare, Aureli Capmany, reconegut folklorista, és cabdal per entendre la defensa que l'escriptora va fer de la literatura popular i del folklore tant des del vessant acadèmic com des del vessant activista, amb la recuperació, després de la dictadura i la repressió franquistes, de determinades mostres de folklore que havien desaparegut o s'havien prohibit. Montserrat Palau ens mostra com aquesta influència, cabdal en el pensament de l'escriptora, també és present en la seva obra. D'una banda, amb la inclusió conscient

de determinades fórmules procedents de la tradició en molts dels seus articles, pregons, conferències i presentacions. De l'altra, amb un ús literari de rondalles, llegendes i cançons que apareixen integrades en algunes de les seves obres de ficció (novel·les, narracions i obres de teatre).

La literatura fantàstica i la literatura popular ofereixen, molt sovint, punts de contacte i, per això, obren un camp d'estudi molt fructífer. En aquest cas, Emili Samper exemplifica les connexions entre aquests dos tipus de literatura a través de l'anàlisi de la novel·la *Fungus* d'Albert Sánchez Piñol. En la novel·la, els fungus comparteixen algunes característiques amb els menairons, als quals l'imaginari popular atribueix unes propietats extraordinàries; però la ficció literària els atorga, a més, una funció simbòlica en tant que constitueixen una metàfora del poder polític. La novel·la incorpora, a més, altres referents del folklore, com la coneguda cançó popular «Baixant de la font del gab», que presenta una varietat d'usos i funcions en l'obra literària.

Una altra cançó popular, en aquest cas la balada «Capitel·lo», coneguda també amb altres títols, entre ells «La dama de Reus», constitueix el centre d'interès de l'extens i documentat article de Magí Sunyer. Després de contextualitzar l'existència de la balada en la tradició europea i en la tradició catalana (popular i culta), l'autor estudia sis recreacions literàries contemporànies de la cançó, les interpreta i en descriu l'evolució i actualització al llarg dels temps. L'estudi posa en valor la importància de les variants i hi destaca l'adaptació al context actual del tòpic de la dona «empoderada» que lluita per la seva dignitat i llibertat.

La importància de les variants en la literatura popular i en la literatura culta es fa palesa també en el treball realitzat per Caterina Valriu. En aquest cas, l'autora estudia tres versions de tradició oral del tipus rondallístic *The Wise Brothers* (ATU 655) i analitza la projecció dels motius més representatius d'aquest tipus en tres obres de literatura culta d'autors, països i èpoques diferents: *Tirant lo Blanc*, de Joanot Martorell (segle XV); *Zadig*, de Voltaire (segle XVIII); i *Il nome della rosa* d'Umberto Eco (segle XX). El treball permet veure la importància d'inserir motius tradicionals en un context literari determinat per tal d'oferir noves propostes creatives.

De la mateixa manera que la cançó popular i la rondalla han servit per inspirar obres literàries d'autors i èpoques diferents, la llegenda contemporània, un gènere en clara expansió en els nostres dies, té una presència evident en la literatura i, fins i tot, en el cinema. Sílvia Veà ha estudiat la influència de la llegenda contemporània «La violació venjada» en obres literàries de Maria-Antònia Oliver, Manuel Crespo Serrat, Inés Vidal Farré i Carlota

Gurt. L'estudi permet constatar l'efecte exemplificador de la llegenda i la seva efectivitat per sancionar conductes inadequades tant en els relats orals com en la literatura de creació.

Amb el present monogràfic s'ha volgut mostrar la diversitat de possibilitats que ofereix l'estudi de les confluències entre la literatura popular i la literatura culta, unes confluències que són múltiples i que es troben presents en èpoques i autors diversos. En aquest cas, s'ha estudiat com els referents de la literatura popular influeixen en l'acció creativa d'autors de literatura culta i com aporten nous punts de vista per a la millor comprensió i interpretació d'aquestes obres. ■

- Carme Oriol, Universitat Rovira i Virgili, Departament de Filologia Catalana, Avinguda Catalunya 35, E-43002 Tarragona, <carme.oriol@urv.cat>, ORCID: 0000-0002-1785-3451.
- Emili Samper, Universitat Rovira i Virgili, Departament de Filologia Catalana, Avinguda Catalunya 35, E-43002 Tarragona, <emili.samper@urv.cat>, ORCID: 0000-0002-9228-237X.